

підібрали під себе хвості і втіка хто куди. А циган зліз з дерева, оглянувся навколо що нема вовка, а тільки кров і шкура вовча на спині зосталася незабаром вийшов з лісу на поле. Худко прийшов він полем до села на краю якого стояла його хатка де чекала жінка, мати і семеро чорних, босих циганчаток. (Арк. 8)

УДК 929:371.1(477.82)

Оксана Калішук

Олена Левчанівська: матеріали до бібліографії

У публікації з персональної бібліографії зафіксовані книги, статті з періодичних видань, присвячені знаній українській громадській діячці на Волині Олені Левчанівській. Численні публікації поділені на розділи, що мають додаткову інформативну цінність. Показчик розрахований на читачів, які цікавляться громадсько-політичним життям у Другій Речіпосполитій.

Ключові слова: Олена Левчанівська, бібліографія, джерела, Волинь.

Olena Levchanivska: materials for bibliography

In the publication of the personal bibliography, books, articles from periodicals devoted to the well-known Ukrainian public figure in Volhynia Olena Levchanivska have been recorded. Clever publications are divided into sections with additional informative value. The index is intended for readers interested in social and political life in the Second Rzeczopopolis.

Key words: Olena Levchanivska, bibliography, sources, Volyn.

Елена Левчанивская: материалы к библиографии

В публикации по персональной библиографии зафиксированы книги, статьи из периодических изданий, посвященные известному украинскому общественному деятелю на Волыни Елене Левчанивской. Численные публикации поделены на разделы, имеющие дополнительную информативную ценность. Указатель рассчитан на читателей, интересующихся общественно-политической жизнью во Второй Речипосполитий.

Ключевые слова: Елена Левчанивская, библиография, источники, Волынь.

До непересічних постатей Волинського краю належить Олена Карпівна Левчанівська. Її постать може слугувати увиразненням епохи. Народившись у німецько-російській родині (батько – німець Карл фон Гродзинський, мама – росіянка Тетяна Пряхіна), отримавши освіту у Санкт-Петербурзі вона врешті-решт зробила усвідомлений вибір на користь українства.

Олена Левчанівська була однією з небагатьох жінок – представниць національних меншин у польському парламенті. Окрім неї ми можемо ще назвати українок Мілену Рудницьку (у заміжжі Лисяк; голова центральної управи Союзу українок; була обрана 1928 р. від УНДО), Олену Кисілевську (з дому Сіменович; була обрана 1928 р. від УНДО) та єврейку Розу Померанц-Мельзер (стала пешою жінкою, обраною до Сейму 1919 р. від Сіоністської партії).

На початку своєї кар'єри сенаторка «взагалі не переносила партійництва» і не належала до жодної партії. За свідченням її доньки Ірини, вона жартуючи говорила: «Можете мене вписати (до списку кандидатів), я не буду переживати, якщо моя кандидатура не пройде».

Прикметно, що під час присяги сенаторка Олена Левчанівська виголосила її українською («Присягаю»), що викликало спротив і пролунала вимога скласти її польською мовою („Ślubuję”) (Maroń G. Ślubowanie senatorskie w polskim podządku prawnym // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeczowskiego. Seria prawna. – 2012. – Z 74. – S. 131.).

Уже під час роботи в парламенті Олена Левчанівська робила гострі і провокуючі заяви, чим неодноразово викликала обурення присутніх. Так, наприклад, під час однієї з промов у сенаті вона відкрито звинуватила Польщу у насильницькому прилученні західноукраїнських земель, що, вочевидь, викликало невдоволення у присутніх польських політиків.

«Замість того, щоб відбудувати наші зруйновані села, замість того, щоб допомогти нашим українським та білоруським селянам загосподаритися — ви відібрали від нас нашу землю та посадили на ній своїх осадників, а за ті податки, під непомірним тягарем яких руйнується наше селянство, ви будете фільварки для тих осадників у той час, коли наші селяни живуть ще в землянках. Замість того, щоб оточити опікою наш край, зруйнований світовою війною — ви

руйнуєте його до кінця», – відзначала вона, звертаючись до членів сенату в промові 28 липня 1924 року.

Користаючись зі свого знання німецької, французької, італійської мов Олена Левчанівська активно піднімала українські проблеми під час різних міжнародних з'їздів та конференцій. Про зміст виступів ми можемо дізнатися з опублікованих фрагментів. За свої гострі виступи могла позбутися мандату, коли 1923 р. прокурор окружного суду звернувся з проханням про дозвіл на карне провадження щодо Олени Левчанівської.

Після закінчення каденції Олена Левчанівська оселилася у своєму маєтку в Линеві. Коли 1939 р. була встановлена радянська влада її заарештували. Тривалий час не було відомо про її долю. Лише уже після проголошення незалежності України вдалося з'ясувати, що ім'я Олени Левчанівської (як жертва №43/3-37) значиться у списках розстріляних 3435-ти українців, які підписані 24 квітня 1940 р.

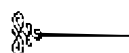
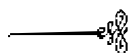
Донині ця непересічна постать національного та жіночого руху на Волині у міжвоєнний час (що опосередковано підтверджують відповідні гасла у довідкових виданнях різного часу) не дочекалася комплексного фахового дослідження. Тому запропоновані матеріали, сподіваємося будуть першим кроком у цьому напрямку.

Архівні та опубліковані документи:

1. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-3190. Знатні люди Волинського краю: Левчанівська Ірина Олександрівна (17.11.1913), фото красналиця, лауреат фестивалю слайд-фільмів. – Оп.12. – Спр. 17. Документи (запрошення, статті) про вшанування пам'яті Олени Левчанівської – сенаторки в польському парламенті від Волині, матері Ірини Олександрівни, лютий 1991 р., лютий 1996 р.; свідоцтво Олени Гродзінської про закінчення Санки-Петербурзької жіночої гімназії; стаття Олени Левчанівської «3 минулого» (про життя українців Волині) в журналі «Нова хата», серпень 1936 року.
2. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-3190. Знатні люди Волинського краю: Левчанівська Ірина Олександрівна (17.11.1913), фото красналиця, лауреат фестивалю слайд-фільмів. – Оп.12. – Спр. 18. Рукопис спогаду І. О. Левчанівської «Сенаторка Олена Левчанівська», 1993 р.; газета «Народна трибуна» 24.02.95 р. про смерть О. Левчанівської 24.04.1940 р.; лист комітету Національної безпеки Республіки Казахстан. – 21 арк., 1 газ., 1 лист.
3. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-3190. Знатні люди Волинського краю: Левчанівська Ірина Олександрівна (17.11.1913), фото красналиця, лауреат фестивалю слайд-фільмів. – Оп.12. – Спр. 20. Стаття в журналі «Нова хата», 1926 р. про сенаторку Олену Левчанівську, спогади Ірини Левчанівської про родину мами Гродзінських, с. Линів, батька, його потяг до філателістики, поштову службу у с.Линів, написані 1989, 1990, 1991, б/д, 1994 рр. – 47 арк.
4. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-3190. Знатні люди Волинського краю: Левчанівська Ірина Олександрівна (17.11.1913), фото красналиця, лауреат фестивалю слайд-фільмів. – Оп.12. – Спр. 28. Замітки про Сенат Речі Посполитої за 1920-1939 роки. – 35 арк.
5. Промови українських послів і сенаторів у польському сеймі і сенаті. – Львів; Луцьк; Холм; Бересте, 1925.
6. Сенатор Левчанівська й міжнародні зв'язки // Нова хата. – 1926. – № 1.

Мемуарна література:

7. Левчанівська І. «Згадалось мені...» (спогади дитинства). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. – 94 с.
8. Левчанівська І. «Жити – це проявляти себе у дії...» // Народна трибуна. – 1991. – 11 грудня.
9. Левчанівська І. Линів і Гродзінські // Народна трибуна. – 1991. – 10 липня.
10. Левчанівська І. О. Левчанівська про першу світову війну: «Щоденник. Статті» // Документально-художня проза про першу світову війну: Матеріали і тези доповідей та повідомлень міжнар. наук.-теорет. конф., 23-26 жовтня 1994 р. – Луцьк, 1994. – С.130-134.
11. Левчанівська І. Пам'яті моєї мами Олени Левчанівської: У 110 річницю з дня народження // Літопис Волині. – Вінніпер, 1992. – Ч.17-18. – С.145-150.

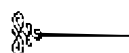
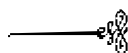
12. Левчанівська І. Пам'яті моєї мами Олени Левчанівської (уривок) // Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т.1 / Автор-упорядник Л.К.Оляндер. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 169-187.
13. Левчанівська І. Сенаторка (мемуари). – Львів – Дубно - Луцьк: «Джерело» - «Надстир'я», 2004. – 258 с.
14. Левчанівська І. Сором нам на весь світ // Народна трибуна. – 1990. – 29 листопада.
15. Левчанівська І. Спогади про маму // Волинь. – 1991. – №1. – С.136-141.
16. Левчанівська І. Спогади про маму: Додаткові матеріали. Додаток №12 // Нескорена Берегиня: жертви московсько-комуністичного терору ХХ століття. – Львів, 2002. – С.253-259.

Аналітичні статті:

17. Берекета Б. Сенаторка з Волині // Берекета Б. Вічні розмови: Нариси, репортажі, інтерв'ю. – Луцьк, 1998. – С.82-86.
18. Бублейник Л. Мовні риси часу у О. Левчанівської // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т.1 / Автор-упорядник Л. К. Оляндер. – Луцьк : Вежа, 1996. – С.192-195.
19. Буковська М. Волинська сенаторка Олена Левчанівська // Розвиток школи і освіти на Волині: Матеріали науково-практичної конференції (24 березня 2016 р.) / Упоряд.: О. О. Юринець, Б. С. Шахраюк. – Володимир-Волинський : ВВПК, 2016. – С. 147-150.
20. Дзей М. Український посольський клуб (1922-1927 рр.) // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Любомль в історії України та Волині. – Луцьк, 2007. – Вип.25. – С.116-120.
21. Левчанівська І. О. Колекція О. М. Левчанівської [філателістична] // Минуле і сучасне Волині: Проблеми джерелознавства. – Луцьк, 1994. – С. 55-59.
22. Левчанівська Олена Карпівна. Біографічна довідка (1881-1940) // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т.1 / Автор-упорядник Л.К.Оляндер. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 161.
23. Лис С. Доля сенаторки Олени Левчанівської // Реабілітовані історією: Збірник наукових статей і матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Реабілітовані історією». – Луцьк, 2003. – С. 78-94.
24. Лис С. Олена Левчанівська: таємниця № 43/3-37 // Реабілітовані історією : у 27 т. Волинська область / авт. тексту М. М. Кучерепа, В. В. Вісин, О. Ю. Ленартович, В. В. Оніщук, О. І. Півень, О. П. Сущук. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2010. – Кн. 1. – С. 604-614.
25. Луговий О. Олена Левчанівська // Луговий О. Визначне жіноцтво України: історичні життєписи. – К., 1994. – С. 290.
26. Оляндер Л. Літературна спадщина О. К. Левчанівської // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т.1 / Автор-упорядник Л.К.Оляндер. – Луцьк: Вежа, 1996. – С. 165-168.
27. Онуфрійчук М. Пані сенаторка // Нескорена Берегиня: жертви московсько-комуністичного терору ХХ століття. – Львів, 2002. – С. 47-48.
28. Пріма Р., Герасимчук А. Елітарні польсько-українські родини Волині (друга половині ХІХ – поч. ХХ ст.): О. Левчанівська, М. Левицький // Яровиця: науково-методичний та культурно-просвітницький часопис. – 2014. – № 1-2 (3-4). – С. 155-159.
29. Разиграєв О. Родина Левчанівських в контексті історії української національної інтелігенції Волинського воєводства (1919-1939 рр.) // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2004. – Вип. 8. – С. 281-286.
30. Рубан М. Дух і слово – криця // Українська культура. – 1993. – №3-4. – С.28-29.

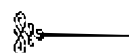
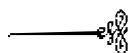
Газетні матеріали:

31. Багнюк М. Воїстину незабутня... // Луцький замок. – 1996. – 23 лютого. – С.9.
32. Барабашко О. Жила сенаторка в Линеві // Селянське життя. – 1996. – 22 лютого.
33. Белоцька І. Мама називала мене Іріс – богинею веселки // Луцький замок. – 2006. – 16 лютого. – С.13.
34. Берекета Б. Сенаторка з Волині // Голос України. – 1992. – 25 лютого.
35. Віренко Н. Прохання про реабілітацію // Народна трибуна. – 1994. – 12 лютого.
36. Грабаровська Н. Портрет жінки в інтер'єрі доби // Волинь. – 1995. – 7 березня.

37. Грибук Н. Тернистими и щасливими дорогами // Слава праці. – 2011. – 8 лютого.
  38. Гуменюк Н. ... І світло часу на старих світлинах // Віче. – 2003. – 20 листопада. – С.12.
  39. Гуменюк Н. А що ж про пам'ять нагадає // Віче. – 2003. – 13 березня.
  40. Гуменюк Н. Душа своїх убивць переживе // Народна трибуна. – 1991. – 16 лютого.
  41. Гуменюк Н. Олена Левчанівська: Таємниця № 43/3-37 // Народна трибуна. – 1995. – 24 лютого.
  42. Гуменюк Н. Пані сенаторка // Віче. – 2001. – 8 лютого.
  43. Засадко Л. Пані сенаторка: [Вірші] // Луцький замок. – 1996. – 23 лютого.
  44. Знатні люди землі Локачинської: Олена Карпівна Левчанівська // Селянське життя. – 2001. – 23 серпня.
  45. Калитюк В. Велика українка // Селянське життя. – 1999. – 30 квітня.
  46. Калитюк В. Уроки Левчанівської // Народна трибуна. – 2000. – 9 березня. – С.5.
  47. Косаковська Л. Навіть у в'язниці пані сенаторка вчила жінок іноземних мов / Л. Косаковська // Волинь-нова. – 2016. – 4 лютого. – С. 8.
  48. Косаковська Л. Україна не за походженням, а по духу // Луцький замок. – 2016. – 25 лютого. – С. 12.
  49. Кузьмін В. Сенаторка Левчанівська // Віче. – 1996. – 9 лютого. – С.7.
  50. Лівіцька О. Пані з Линева // Волинська газета. – 2016. – 25 лютого. – С. 16.
  51. Мельник Л., Никитюк О. Пам'яті видатної землячки // Селянське життя. – 2011. – 25 червня. – С. 4.
  52. Мозолівська Р. Цінна знахідка // Наше здоров'я. – 1997. – 7 квітня. [про документ, виданий О. Левчанівській, як уповноваженому Українського Товариства Червоного Хреста у Варшаві]
  53. Никитюк О., Мельник Л. Пані сенаторка // Селянське життя. – 2006. – 25 лютого.
  54. Олена Левчанівська: під знаком 120-ліття // Луцький замок. – 2001. – 8 лютого.
  55. Пані сенаторка воістину незабутня // Селянське життя. – 2011. – 19 лютого.
  56. Раєвич Т. Замість квітів на могилу Олени Левчанівської: [24 квітня 1940 р. була розстріляна видатна громадська діячка] // Волинь-нова. – 2012. – 10 травня. – С. 8.
  57. Романюк Н. Її номер – 43/3-37. За кого відстраждала польська сенаторка? // Україна молода. – 2001. – 3 лютого.
  58. Романюк Н. Предок Левчанівських був скарбником у Хмельницького, а сенаторка Левчанівська – захисником українства в польському Сенаті // Досвітня зоря. – 2001. – 23 серпня.
  59. Свідчаний М. І так собі наврочила // Колгоспна правда. – 1991. – 29 серпня.
  60. Середюк О. Нова експозиція про сенаторку Левчанівську // Слава праці. – 2010. – 23 лютого.
  61. Царук Я. Захисники поневолених // Слово правди. – 1996. – 6 липня.
  62. Цимбалюк О. Сенаторка Речі Посполитої // Волинський монітор. – 2011. – 10 лютого. – С. 5.
  63. Шершень О. На пам'ять про Олену Левчанівську // Волинський монітор. – 2016. – 25.
  64. Школа імені сенаторки Левчанівської // Голос України. – 1995. – 11 серпня.
  65. Школі присвоєно ім'я Олени Левчанівської // Волинь. – 1995. – 1 квітня.
  66. Штинько В. Пані сенаторка знову в Линеві // Волинь. – 1996. – 17 лютого. [Репортаж з відкриття музею історії О. Левчанівська]
- Довідкові видання:*
67. Корецька О. 9 лютого 125 років від дня народження О. К. Левчанівської (1881-1940?) – української політичної та громадської діячки // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2006 рік. – Луцьк, 2005. – С. 43-45.
  68. Левчанівська Олена // Українська Загальна Енциклопедія: Книга Знання. В 3-х т. – Т. 2: З-Р / Під гол. ред. І. Раковського. – Львів; Станіславів; Коломия: Рідна школа, 1935. – С. 453.
  69. Левчанівська Олена // Енциклопедія Українознавства. Т.4. – Львів, 1994. – С.1270.
  70. Левчанівська Олена Карпівна (1881-1940) // Волинь: Новітня історія України. / Ін-т біографічних досліджень: Українське наукове товариство геральдики і вексилології. – Київ, 2006. – С. 29.

71. Левчанівська Олена Карпівна (1881-1940) // Жінка і політика в українському історичному просторі: інформаційний список літератури / упоряд. Т. В. Гуменюк, Л. Г. Іванкова; Бібліотека ім. Ю. Смолича ЦБС Дарницького району. – Київ, 2015. – С. 21-22
72. Расвич Т. Сенаторка Олена Левчанівська з Волині // Українки в історії. – К., 2004. – С.136-138.

УДК 929:371.1(477.82)

Михайло Костюк

Тадеуш Станєвський – талановитий польський педагог, автор спогадів про Луцьку чоловічу гімназію

Аналізуються основні етапи біографії, педагогічного і творчого шляху уродженця Волині, талановитого польського педагога та організатора освіти у міжвоєнній і повоєнній Польщі Тадеуша Станєвського. Подана загальна характеристика його спогадів про навчання у Луцькій чоловічій гімназії впродовж 1898–1902 рр.

Ключові слова: Тадеуш Станєвський, Волинь, Луцьк, Польща, гімназія, педагог, освіта, спогади.

М.П. Костюк. Тадеуш Станєвський – талантливый польский педагог, автор воспоминаний о Луцкой мужской гимназии.

Анализируются основные этапы биографии, педагогического и творческого пути уроженца Волини, талантливого польского педагога и организатора образования в междувоенной и послевоенной Польше Тадеуша Станевского. Подана общая характеристика его воспоминаний об обучении в Луцкой мужской гимназии в течении 1898–1902 гг.

Ключевые слова: Тадеуш Станевский, Волинь, Луцк, Польша, гимназия, педагог, образование, воспоминания.

M. Kostiuk. M.P. Kostyuk. Tadeusz Staniewski is a talented Polish educator, author of memories about Lutsk's male gymnasium.

The main stages of the biography, pedagogical and creative way of Volyn citizen, talented Polish educator and organizer of education in the interwar and post-war Poland of Tadeusz Staniewski are analyzed. The general description of his memories about studying at Lutsk male gymnasium during the years 1898–1902 is given.

Key words: Tadeusz Staniewski, Volyn, Lutsk, Poland, gymnasium, teacher, education, memories.

Постановка наукової проблеми та її значення. З поміж представників різних національностей, які народились та проживали на Волині було немало поляків. Окремі з них стали досить помітними і впливовими постатями як в історії України, так і в історії Польщі. Перелік таких видатних поляків, доля яких так чи інакше пов'язана з Волинню, налічує десятки славних імен. Результати історичних пошуків останніх років дають підстави додати до цього списку ще одну цікаву і неординарну постать Тадеуша Станєвського. Він є уродженцем Волині, який згодом став одним із талановитих польських педагогів та організаторів освіти у міжвоєнній і повоєнній Польщі. А ще він залишив цікавий архів своїх спогадів, які дають можливість розширити коло наших знань про історію нашого краю на рубежі XIX–XX ст.

Мета дослідження. Пропонована стаття має на меті прослідкувати життєвий шлях та творчий доробок Тадеуша Станєвського. Особлива увага буде приділена характеристиці його спогадів « У кігтях двоголового орла», у яких він описав період свого навчання у Луцькій чоловічій гімназії з 1898 до 1902 рр.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Впродовж 1895–1921 рр. у Луцьку функціонувала чоловіча гімназія. Деякі сторони її діяльності можна прослідкувати за документами, що зберігаються у Державному архіві Волинської області (Ф.6). Але обсяг матеріалів цього фонду є далеко неповним, що не дає можливості відтворити і комплексно проаналізувати всі сторони навчально-виховного процесу у цьому навчальному закладі, побачити всі його позитивні й негативні аспекти, відчути його специфіку у контексті тодішньої освітньої політики російського царизму. Гостро відчувається нестача документів

